

GROFOVI CELJSKI I HRVATSKO KASNO SREDNJOVJEKOVLJE

Tomislav Raukar

A) HISTORIOGRAFIJA I CELJSKI

1. Potkraj 1982. u Celju je objelodanjena knjiga dr Nade Klaić: »Zadnji knezi Celjski v deželah sv. krone«. Autorica se suprotstavlja gledištima starije historiografije o ulozi Celjskih u hrvatskoj povijesti XV st. i predlaže novo vrednovanje njihove djelatnosti, ali istodobno svojim metodološkim usmjerenjima prelazi taj sadržajni okvir. Upravo zbog toga, a ne poradi Celjskih, napisan je ovaj prilog. Ocjena o Celjskima ima mnogo širu važnost nego što je izlaganje o razvoju jedne feudalne obitelji. Grofovi Celjski dio su feudalne aristokracije u Hrvatskoj XV st., a tumačenje o ulozi tog sloja hrvatskog društva jedna je od ključnih odrednica u proučavanju hrvatskog kasnog srednjovjekovlja općenito. »Zadnji knezi Celjski«, dakle, ne ocjenjuju samo historijsku ulogu Celjskih u Hrvatskoj od kraja XIV st. do godine 1456, nego samim tim sadržavaju i veoma određenu koncepciju o razvoju hrvatskoga društva u XV stoljeću. Zato valja postaviti pitanja: je li predložena koncepcija prihvatljiva? Kakav metodološki postupak valja primijeniti u istraživanju hrvatske povijesti od druge pol. XIV do prve pol. XVI stoljeća? Kakve značajke hrvatsko kasno srednjovjekovlje ima?

2. Polazište u traganju za odgovorom na postavljena pitanja, koja imaju iznimnu važnost za hrvatsku historiografiju danas u određivanju istraživačke koncepcije o kasnom srednjem vijeku hrvatske povijesti, pa i za ocjenu o ulozi grofova Celjskih, jest utvrđivanje rezultata historiografije.

Ocjenjujući prinos historiografije u istraživanju povijesti kontinentalne Hrvatske, J. Šidak je još g. 1953. zaključio da je »petnaesto stoljeće — izuzme li se Klaićeva Povjest Hrvata — svakako najmanje obrađivano u hrvatskoj historiografiji«, te da o »vladavini kraljeva Žigmunda i Matijaša Korvina nema u njoj uopće nijednoga monografskog prikaza«. ¹ Hrvatska je historiografija, dakako, u ova tri desetljeća koja nas dijele od spomenute ocjene u ponečemu i napredovala, ali zaključak J. Šidaka, u osnovi, vrijedi i danas. Napredovali smo u istraživanju gospodarskog razvoja u Hrvatskoj

¹ Historija naroda Jugoslavije I, Zagreb 1953, 808.

i Slavoniji potkraj srednjega vijeka — na prvom mjestu valja istaknuti monografiju J. Adamčeka o agrarnim odnosima koja se donekle odnosi i na kasni srednji vijek² — ali je, unatoč tome, nerazvijenost istraživačkih radova o tom razdoblju u povijesti kontinentalne Hrvatske i dalje jedna od značajki hrvatske historiografije. Ni danas nemamo nikakvih radova o Žigmundovu i Matijaševu razdoblju na kojima počiva XV stoljeće u Hrvatskoj, pa je Klaićeva »Povjest Hrvata« i dalje istraživačkim osloncem. U poznavanju feudalnih obitelji ograničeni smo na svega nekoliko monografija i priloga koji su napisani još na prijelomu XIX u XX stoljeće. Na samom početku našeg stoljeća Vj. Klaić i F. Šišić objelodanjuju monografije o Frankapanima i Hrvatinićima i to su dva jedina veća rada o razvoju naše feudalne elite u hrvatskoj historiografiji.³ Tom skromnom zbiru možemo dodati samo nekoliko kraćih priloga, pa zaključujemo da je hrvatska historiografija oskudno istražila djelatnost feudalnih obitelji u Hrvatskoj na kraju srednjega vijeka, te da u cjelini raspoložemo starijim, a dijelom i zastarjelim, radovima.⁴

O Celjskima i o njihovoj istaknutoj ulozi u Hrvatskoj prve pol. XV st. nije postojao u hrvatskoj historiografiji, do pojave monografije »Zadnji knezi Celjski«, nikakav prilog u kojemu bi djelovanje te obitelji bilo u cjelini ocrtano; zasebno je bio obrađen samo njihov odnos prema zagrebačkom Gradecu u sredini XV stoljeća.⁵

Opći pregledi hrvatske povijesti u kasnom srednjem vijeku ne mogu, razumije se, popuniti prazninu fundamentalnih, monografijskih istraživanja, bilo o djelatnosti feudalne aristokracije u cjelini, bilo o ulozi grofova Celjskih, ali je ipak neophodno posegnuti za tzv. sintezama hrvatske povijesti da bismo mogli odgovoriti na dva pitanja: kakva je gledišta o Celjskima zauzimala hrvatska historiografija? i zatim: kakve koncepcije o hrvatskom kasnom srednjovjekovlju u njima nalazimo?

3. Ta dva pitanja povezuje čvrsta uzajamna ovisnost. Analiza i vrednovanje gledišta o Celjskima u sintezama nisu mogući bez određivanja metodoloških usmjerenja na kojima one počivaju. Ocjene o Celjskima integralni su dio njihova tumačenja o hrvatskoj povijesti u kasnom srednjem vijeku, odnosno, one su dio razvojne razine koju je hrvatska historiografija dostigla potkraj XIX i na početku XX stoljeća. Kritičke ocjene o sintezama nipošto ne smiju zanemariti vrijeme njihova nastajanja. Vrednovanje sintezâ preduvjet je, dakle, razmatranju o ulozi Celjskih, utemeljenu na postupcima suvremene historiografije.

² J. Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća, Zagreb 1980.

³ Vj. Klaić, Krčki knezovi Frankapani, Zagreb 1901; F. Šišić, Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350—1416), Zagreb 1902.

⁴ Vj. Klaić, Rodoslovje knezova krbavskih od plemena Gusić, Rad 134, Zagreb 1898; M. Perojević, Talovci — cetinski i kliški knezovi, Kalendar »Naredak« 1937.

⁵ I. Kampuš, Odnosi grofova Celjskih i zagrebačkog Gradeca, Historijski zbornik XXIX—XXX, 1976—77, 161—180.

Skupina ranih sinteza o hrvatskoj povijesti u kasnom srednjem vijeku, od T. Smičiklasa (1882), preko Vj. Klaića (1901—1904), do F. Šišića (1916), ističe se, unatoč mnogim razlikama, i nekim izrazitim zajedničkim obilježjima.⁶ To su prije svega pregledi političke povijesti: njihova događajna kronologija sastavljena je od niza sadržajno zatvorenih cjelina koje su uklopljene u stroge dinastičke i pokrajinsko-historijske okvire. Iz takve su cjeline sasvim izdvojeni gospodarski, a dijelom i društveni, odnosi; stanovite količine podataka o privredi, društvu i kulturi sabrane su u poglavljima o tzv. »unutražnjem razvoju«, koja su redovito sasvim mehanički dodana iscrpnim tekstovima o političkoj kronologiji, a da pri tome između njih ne postoje neke dublje veze uzajamne uzročnosti. Na taj su način bitne odrednice društvenog razvoja pomaknute na sam okrajak sinteza, pa razvojne promjene u hrvatskom društvu XIV—XVI st., u skladu s metodološkim postupkom autorâ, nisu mogle biti ni ocrtane ni objašnjene.

U strukturalno-stilskom pogledu sinteze sadrže elemente romantične historiografije, ali uz neke razlike među njima: takve su značajke veoma primjetne u Smičiklasu i, napose, Klaiću, dok su u Šišićevu tekstu jedva izražene. Smičiklasovo se tumačenje povijesnih pojava ponekad temelji na romantičnoj naivnosti i na sklonosti prema jakim osjećajnim suprotnostima, ali obilježja historiografskog romantizma ipak do kraja razvija tek Vj. Klaić u »Povjesti Hrvata«. Njegov je tekst iscrpno narativan i povremeno opterećen literarnim postupcima. Opisivanje fizičkog izgleda i psihološko ocrtavanje glavnih junaka, iscrpno izlaganje o životnim situacijama u koje oni dospijevaju, s umetnutim dijalozima itd., elementi su koji Klaićev tekst približavaju tehnici povijesnog romana. U isti mah on je izgrađen, u mnogo većoj mjeri od Smičiklasova, na jakim emotivnim kontrastima i isticanju ljudskih strasti, što prati i romantična stilska izražajnost, pa su i povijesne ličnosti najčešće jednostavno, crno-bijelo, oslikane, sasvim u skladu s postupcima historiografskog romantizma.

Prikaz djelatnosti grofova Celjskih sasvim je uklopljen u takvu strukturu Klaićeve »Povjesti Hrvata«, u kojoj umjesto temeljite društvene analize prevladava narativna emotivnost. Klaić je veoma kritičan prema Žigmundu i njegovoj politici, ali se pri tome točne ocjene isprepleću s površnim shemama. S pravom upozorava na »štetnost i pogubnost« njemačke i češke krune, jer »kraj tadanjih neuređenih prilika nije jedan vladar bio dovoljno jak, da upravlja tolikom državinom«. Točno zaključuje da je za Žigmunda slabila kraljevska vlast i rasla moć velikaša, ali uzrok tim pojavama ne traži u društvenim procesima koji od sredine XIV st. dalje obilježavaju sav balkansko-podunavski prostor, iako njihovu međuovisnost uočava i jasno određuje. Prema Klaiću, jedan od važnih uzroka društvenim promjenama je i Žigmundov oslonac na »tuđe elemente« koji za njegova vladanja i na njegov poticaj dolaze u Ugarsku i Hrvatsku. Od stranaca »zadavahu najviše jada Nijemci«,

⁶ T. Smičiklas, *Poviest hrvatska I*, Zagreb 1882; Vj. Klaić, *Povjest Hrvata II/1—3*, Zagreb 1900—1904; F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb 1916.

jer se mnogi »zadobaviše najviših časti, a i prostranih posjedovanja«. Modelom takve politike prema njemačkim došljacima koja je izazivala otpor domaćega plemstva smatra Celjske knezove. Ulogu stranaca u Ugarskoj i Hrvatskoj Zigmundova razdoblja ne analizira kao historijski problem; antagonizam prema došljacima i Celjskima, odnosno prema Nijemstvu, postaje emotivna podloga u nekim dijelovima njegova teksta i oznaka autorove pragmatičnosti. Djelatnost grofova Celjskih u Hrvatskoj i Ugarskoj prve pol. XV st. zbog toga je u Vj. Klaića nužno obilježena izrazito negativnim predznacima, a da pri tome nije podvrgnuta složenom društvenom vrednovanju.⁷

Šišićev prikaz hrvatske kasnosrednjovjekovne povijesti opsegom je veoma sažet, a stilski smireniji nego u Smičiklasi i Klaića. I prema grofovima Celjskima je umjereniji od Vj. Klaića, napose u opisivanju Hermanova razdoblja. Suzdržanost, ipak, napušta u izlaganju o Ulrikovoj djelatnosti; kao i Vj. Klaić, i on uz Ulrika II vezuje izraze »nasilje« i »njemački«, pa je Ulrik II »posljednji član svog nasilnog roda«.⁸

Razvoj Celjskih u Hrvatskoj u prvoj pol. XV st. prikazan je, dakle, u ranim sintezama u skladu s njihovom metodološkom osnovicom i strukturalno-stilskim značajkama. Umjesto određivanja složenih društvenih procesa u hrvatskom kasnom srednjovjekovlju, autori su temeljito ocrtali samo jedan njihov aspekt, politički razvoj, doduše, veoma važan upravo za to razdoblje hrvatske povijesti. Dosljedno tome, i u razvoju Celjskih istaknuta je njihova politička djelatnost, a zanemarena društvena uloga te obitelji. Istodobno su Celjski oznakama »tuđinstva« otrgnuti iz društvene cjeline kojoj su pripadali, a to je sloj feudalne aristokracije u Ugarskoj i Hrvatskoj, pa su i ocijenjeni, gotovo redovito sasvim negativno, drugačijim kriterijima nego njihova društvena klasa u cjelini. Rane sinteze hrvatske povijesti, pa i klasično djelo hrvatske historiografije, »Povjest Hrvata« Vj. Klaića, sadrže shematizirano i, u biti, površno vrednovanje grofova Celjskih. Ali, valja to još jednom istaći, hrvatska historiografija u tom razvojnom razdoblju, na prijelomu stoljećâ, drugačiji metodološki postupak nije ni mogla imati, premda su temelji proučavanju srednjovjekovnih društava već tada bili postavljeni (F. Rački, R. Lopašić, Vj. Klaić).

»Historija naroda Jugoslavije« I, objelodanjena 1953, odražava nova historiografska nastojanja u prvom poratnom desetljeću. U odnosu na rane sinteze, učinjen je znatan metodološki pomak: u sažetom tekstu J. Šidaka o hrvatskoj povijesti u kasnom srednjem vijeku težište je na razvoju društva, a ne na političkoj kronologiji. Historiografski romantizam i pragmatizam ranih sinteza u ocjeni Celjskih sasvim je napušten. Izlaganje o feudalnoj vlasteli, u koju su uklopljeni i Celjski, ograničeno je na zaključke o njihovoj društvenoj ulozi; s pravom se ističe da je premoć feudalne aristokracije »imala u svemu teških posljedica za razvoj hrvatskih zemalja«.⁹ Koliko god se, dakle,

⁷ Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, 142—143.

⁸ Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda* (ur. J. Šidak), Zagreb 1982, 231.

⁹ *Historija naroda Jugoslavije* I, 749.

u radu na hrvatskom kasnom srednjovjekovlju oslanjamo na rane sinteze, prije svega na Klaićevu »Povjest«, toliko je »Historija naroda Jugoslavije« nago- vještaj novih usmjerenja naše historiografije.

4. »Zadnji knezi Celjski v deželah sv. krone« Nade Klaić prva su monografija o toj obitelji u hrvatskoj historiografiji. Na oko stotinjak strana iscrpno je opisana, na temelju znatno opsežnije izvorne građe od one koju je upotrebljavala starija historiografija, ona etapa u razvoju Celjskih koja je vezana za hrvatski teritorij, odnosno za »zemlje svete krune«, od kraja 90-ih god. XIV st., kada Herman II dobiva od Žigmunda Zagorje i Varaždin, do njihova izumrća 1456. Autorica već na početku ističe, metodički ispravan, zahtjev: historiografija mora utvrditi »zgodovinsko-pravni okvir, v katerem so delovali zadnji knezi Celjski«, odnosno kako su se oni uklapali u Žigmundov politički i društveni sustav (22—23). Postavlja zatim ključno pitanje: jesu li Celjski u takvim društvenim okolnostima »nastopali kot tirani in nasilniki, ki so si prisvajali časti in dostojanstva«, ili su se u sukobu s takmacima »sklicevali na 'stare pravice', ki so si jih pridobili že veliko prej« (21). Postavljeno pitanje na prvi se pogled čini logičnim sastavnim dijelom metodičkog zahtjeva, ali je, u biti, tekst monografije neizbježno usmjerilo prema apologiji Celjskih. »Zadnji knezi Celjski« su, spram starije historiografije, napose u odnosu na »Povjest Hrvata« Vj. Klaića, izrazito polemički napisana knjiga. Nasuprot ranim sintezama koje sadrže romantičan, a priori negativan, stav prema grofovima Celjskima, ona zauzima sasvim suprotno, apologetsko gledište i postavlja analitički raspon isključivosti: od optužbe prema obrani Celjskih, od posve negativnog prema krajnje pozitivnom određivanju, premda suprotstavljanje metodološkim i strukturalno-stilskim značajkama starije historiografije, a to znači i njezinim izričajima za Celjske, danas, osam desetljeća nakon Klaićeve »Povjesti«, uopće ne može biti djelotvorna podloga za raspravljanje i poticaj daljnjem istraživanju. U tom sklopu obazire se i na pitanje »nacionalne pripadnosti knezov Celjskih« (21), smatrajući, u načelu ispravno, da u staleškoj državi »antagonizmi niso nastali zaradi različnih jezikov, ampak zaradi različnega gospodarskega, pravnega in družbenega položaja« (22).

U razrješavanju analitičkog raspona — »tirani in nasilniki« ili ne? — »Zadnji knezi Celjski« naglašavaju politički uspon i dinastički sjaj grofova Celjskih, pa politička komponenta postaje temeljni kriterij ocjene i osnovica cjelokupna teksta. Zbog toga se u sažetku ističe da »mjerila za ocjenu djelovanja Celjskih mogu biti samo vladarska, a ne kmetsko-kramarska«, te da »ne bi smjelo biti sumnje u to da je svaki njihov politički uspjeh i naš ponos« (115). Konačni je zaključak da su Celjski »s svojo duhovno kulturo, s svojim viteštvom in predvsem s svojim političnim položajem tista sila, ki je pozitivno usmerjala tok zgodovine v prvi polovici XV. stoletja v tistih deželah, ki so jim vladali« (112).

B) HRVATSKO DRUŠTVO I FEUDALNA ELITA

5. Problem ocjene Celjskih, kako je naprijed istaknuto, ima veliku važnost za analizu o društvenom razvoju u Hrvatskoj i za društveno vrednovanje feudalne aristokracije u prvoj pol. XV stoljeća. Izvanredan, dinastički uspon Celjskih historiografski je neprijeporan, a nakon knjige »Zadnji knezi Celjski« u nekim pojedinostima još bolje objašnjen. Sporna je samo argumentacija na kojoj se temelji vrednovanje uspona u spomenutoj knjizi, tj. ocjena političke djelatnosti Celjskih u rasponu: kraljevska vlast → društva/društvene klase. »Zadnji knezi Celjski« zastupaju tezu da je borba za političku vlast koju Celjski vode u srednjovjekovnoj Slavoniji i, nešto kasnije, u Hrvatskoj imala »zakonito osnovo« (10), te da su, na primjer, pritisak na Gradec ili sukob oko banske časti u Hrvatskoj bili samo zakonito ostvarivanje »starih prava« koja su Celjski već ranije stekli. To je ključna podloga koncepcije o Celjskima u knjizi »Zadnji knezi Celjski«. Taj element analize, historiografski doista sasvim nov i nepoznat, prvi put istaknut u spomenutoj monografiji, bio je nužan u njezinoj strukturi: bez teze o »zakonitosti«, politika grofova Celjskih u Hrvatskoj morala bi se drugačije vrednovati nego što je u toj knjizi učinjeno.

Gledište N. Klaić o zakonitosti feudalne politike prema slobodnim kraljevskim gradovima najljepše se može pratiti na primjeru: odnos Celjskih prema Gradecu.¹⁰ Sukobi između Celjskih i Gradeca počinju 1436, nakon što su Celjski stekli Medvedgrad, a neposredno nakon Žigmundove smrti oni su počeli »uresničevati svoje stare pravice do Gradca«. Potkraj prosinca 1437. dolazi do bitke pod Gradecom: Ulrikova je vojska »dva puta skušala priti u mesto«; autorica pretpostavlja da su Talovci, koje je Žigmund bio imenovao za gubernatore Gradeca, nagovorili stanovnike na otpor Celjskima. U doba dinastičkog rata u Ugarskoj i Hrvatskoj, Celjski 1441. opsjedaju Gradec, a nakon smrti bana Matka Talovca »ni bilo nobene ovire da bi kneza ne uresničila svoje stare pravice do mesta Gradca«, pa je Ulrik 1445. zavladao Gradecom (74).¹¹ Izvan je dvojbe, ističe se u knjizi, »da su bili Celjski od pomladi 1445 pravi gospodje Gradca«. Da ne bi bilo baš nikakve dvojbe o podlozi argumentacije, autorica ističe da »gospodstvo nad mestom ni bilo le ena od posledic pridobljenega slavonskega banata, ampak uresničitev stare

¹⁰ I. Tkalčić, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae* [dalje: MHZ] II, Zagreb 1894; Kampuš, n. dj.; Nada Klaić, Zagreb u srednjem vijeku, Zagreb 1982.

¹¹ N. Klaić ističe da »podrobnosti o tem, kako sta Celjska prišla v mesto, niso ohranjene«, ali početak vlasti Celjskih nad Gradecom ipak datira u godinu 1445, nakon smrti Matka Talovca, a znatno kasnije od opsade 1441. (74). I. Kampuš, pak, smatra da su Celjski »vjerojatno početkom svibnja 1441. god. zavladao zagrebačkim Gradecom« (n. dj., 163). Kronološku nesigurnost barem donekle osvjetljava način na koji su Celjski zavladao Gradecom. N. Klaić upozorava na kasniju optužbu građana Gradeca da je varoš bila osvojena (*expugnata fuisse*) u vrijeme opsade Celjskih (74). Nije li upravo zbog toga vjerojatniji prijedlog I. Kampuša da se to zbilo za opsade 1441?

pravice, ki so jo Celjski imeli od začetka XV. stoletja« (75), dakle ostvarenje Žigmundova prepuštanja uprave nad Gradecom Hermanu II 1406. (37). Ukratko: feudalna dominacija Celjskih nad Gradecom pojava je prirodna i zakonita, u stvari, samo jedan od elemenata političkog sjaja te obitelji koji autorica s toliko pažnje i, mogli bismo reći, divljenja u knjizi »Zadnji knezi Celjski« prati.

6. U formalno-pravnom pogledu takve bismo izvode mogli ocijeniti kao ispravne: Ulrik samo ostvaruje onaj odnos prema slobodnoj varoši kojemu je temelje položila kraljevska vlast (Žigmund). Ali, takvo formalno obrazloženje nije nimalo odlučno za određivanje društvene uloge Celjskih, niti se s takvom argumentacijom može zastupati teza da je ta feudalna obitelj »pozitivno usmjerjala tok zgodovine« u Slavoniji (112). Politika Celjskih u hrvatskim zemljama u prvoj pol. XV st. ne može se ocijeniti nimalo pozitivnije zbog toga što ju je omogućio vladar. Ocjena je upravo obrnuta: pravna podloga dominacije Celjskih nad Gradecom samo je egzaktan dokaz o dubokim poremećajima u hrvatskom društvu u Žigmundovu razdoblju, pouzdan kriterij za vrednovanje kako kraljevske vlasti tako i feudalne elite. To, u stvari, znači da Celjske i njihov politički uspon nipošto ne smijemo izdvojiti iz društvenog totaliteta u hrvatskom kasnom srednjovjekovlju. U analitičkom postupku o Celjskima ne smijemo primjenjivati kriterije drugačije od onih koji vrijede u proučavanju hrvatskog društva općenito, jer bismo time učinili jednaku metodičku pogrešku kao rane sinteze koje su negativno ocjenjivale Celjske prvenstveno zbog toga što su bili tuđinci, extranei. A upravo takvu pogrešku činimo kad iz složenih i, u biti, negativnih promjena u hrvatskom društvu izdvajamo politički sjaj Celjskih, ocjenjujući ga apsolutno pozitivnim, kao u knjizi »Zadnji knezi Celjski«. Stvarna analiza djelatnosti Celjskih neusporedivo je složenija od ma kako pažljiva utvrđivanja onih zbivanja koja tvore etape njihova političkog uspona.

Analitički postupak, bilo da je riječ o Celjskima, bilo o feudalnoj aristokraciji općenito, mora, prema tome, biti širok i slojevit. Kriteriji prema kojima moramo određivati njihovu ulogu u XV stoljeću jesu: 1) opća društvena kriza na balkanskom prostoru i odnos/utjecaj feudalne elite na društva i društvene klase; 2) političke koncepcije i odnos/utjecaj na tursku opasnost kao ključnu razvojnu osovinu na Balkanu i Podunavlju u XV i XVI stoljeću. Tek nakon elemenata koje utvrđujemo prema tim glavnim kriterijima dolazi u obzir: 3) odnos/utjecaj na kulturni razvoj. I zatim, tako stvoreni zaključci samo su elementi koje dalje ugrađujemo u cjelovita istraživanja o razvoju hrvatskog društva, čime se stvara uzročni međuodnos: feudalna klasa → društvene promjene i njihovi preduvjeti.

7. Ocjena historijske uloge grofova Celjskih u hrvatskoj povijesti XV st. ovisna je o utvrđivanju društvenih procesa koji obilježavaju balkansko-podunavsko područje u kasnom srednjem vijeku. Od sredine XIV st. na čitavom je južnoslavenskom području postupno sve primjetnija kriza feudalnog društvenog uređenja. Unatoč posebnostima u pojedinim državnim cjelinama, od

Srbije do Ugarske i Hrvatske, zajedničke su značajke društvenih poremećaja slabljenje središnje vlasti i porast moći feudalnih obitelji. Na nekim je djelovima južnoslavenskog prostora takav razvoj brži (Srbija, nakon smrti Stefana Dušana 1355), na drugima nešto kasniji (Hrvatska, nakon Ludovikove smrti 1382; Bosna, nakon Tvrtkove smrti 1391), ali posvuda ima jednaka obilježja — oligarhijski uspon feudalne elite. U srednjovjekovnoj Hrvatskoj, Slavoniji i Bosni taj se društveni proces oblikuje u tzv. protudvorski pokret feudalaca ili dvadesetpetogodišnji pokret, uperen protiv budimskog dvora. On zauzima onaj period hrvatske povijesti u kojemu Žigmund cjelokupnom svojom politikom slabi kraljevsku vlast, omogućavajući razmah feudalnih dinasta kao društvenu pojavu koja će obilježavati XV stoljeće u Hrvatskoj. Kritičke napomene o značajkama kraljevske vlasti u doba Žigmunda koje nalazimo već u ranim sintezama (Vj. Klaić) dijelom može preuzeti i suvremena historiografija. Razapet između preširokih političkih programa, od Balkana i Podunavlja prema Carstvu, Žigmund ne samo da se ne može djelotvorno suprotstaviti početnoj etapi političkog razdvajanja hrvatskih zemalja (Venecija), nego vlastitim postupcima slabi podlogu svoje vlasti, usmjeravajući time kasniji razvoj hrvatskog društva.¹²

Na početku XV st. Žigmundov se sustav vladanja pridružuje kriznim procesima u društvu. U neprekidnom traganju za novčanim sredstvima, kralj prodaje i zalaže posjede i časti. Nikola Frankapan plaća 1426. kralju za čast hrvatsko-dalmatinskog bana 28.000 dukata, a za primljeni iznos Žigmund mu daje u zalog dio Hrvatske, s gradovima od Bihaća do Ostrovice, Lučkom županijom, Poljicima i kraljevskim vlasima; za potvrdu naslova Nikola je 1431. platio Žigmundu još 14.000 dukata.¹³ Vladar je na taj način, zalažući kraljevske posjede i prava, bitno ograničavao ekonomsku i društvenu podlogu svoje vlasti u Hrvatskoj, a jačao društveni položaj feudalne elite. Proces oligarhijskog jačanja zahvaća i stare feudalne obitelji — o ekonomskoj moći Frankapana svjedoči već i sam podatak da je Nikola dobio bansku čast za golem iznos od 42.000 dukata — ali je Žigmund ipak radije podizao nove obitelji, podupirući njihov uspon prema oligarhijskoj vlasti (Celjski, Talovci). Jer, u trenutku kada su Frankapani, nakon smrti Ivaniša Nelipčića 1434, stekli sve preduvjete da svoju državinu prošire daleko prema južnoj Hrvatskoj na posjede Nelipčića, Žigmund taj dinastički uspon zaustavlja i u redove hrvatske oligarhije uključuje novu obitelj kojoj je sam omogućio uzdizanje — Talovce.¹⁴

8. Nema, razumije se, ničega novoga u prethodnom odjeljku jer isključivo sadrži podatke koje je već odavno poznavala i starija historiografija, ali je bilo neophodno na njih upozoriti da bismo odredili društvene koordinate u koje moramo smjestiti razvoj feudalne elite. Pri tome je važan zaključak: Žig-

¹² Historija naroda Jugoslavije I; Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda.

¹³ Vj. Klaić, Krčki knezovi Frankapani, 213, 218, 330, bilj. 156; N. Klaić, n. d., 48—49.

¹⁴ Vj. Klaić, Krčki knezovi Frankapani, 224—226.

mundova je politika u Hrvatskoj u prvoj pol. XV st. imala, u osnovi, negativno društveno obilježje, tim više što nije negativno utjecala samo na razvoj hrvatskog nego, posredno, i na razvoj drugih južnoslavenskih društava (Srbija, Bosna). Širenje državnina Frankapana, Talovaca ili Celjskih nije nužno, samo po sebi, moralo uzrokovati negativne posljedice u strukturi hrvatskog društva, u neposrednom odnosu prema pojedinim njegovim slojevima — to je složena pojava koju tek valja pažljivo istražiti — ali da je takvo oligarhijsko jačanje neizbježno slabilo središnju, kraljevsku vlast i njezinu društvenu podlogu zaključak je neprijeporan i izvan svake dvojbe. Razvoj zagrebačkog Gradeca u prvoj pol. XV st. pokazuje upravo takve društvene značajke.

Žigmundova politika u Slavoniji unosi poremećaje u društveni položaj Gradeca, jer se umjesto odnosa: kraljevski grad → kraljevska vlast, razvijaju drugačije veze: kraljevski grad → feudalac, dok kraljevska vlast ostaje u pozadini. Zalažući Gradec pojedinim feudalcima (Albeni, Celjski) ili ih postavljajući za upravitelje nad njim (Talovci), Žigmund je prekidao izravan odnos između grada i vladara.¹⁵ Razumije se, slobodni su gradovi i dalje, bez obzira na promjene u načinu uprave, u načelu bili podvrgnuti vladarevoj jurisdikciji. Zbog toga vladari prve pol. XV st. u pogodnim okolnostima nastoje osloboditi Gradec od feudalne prevlasti i uspostaviti raniji odnos: grad → kraljevska vlast. Vladarske isprave upozoravaju na načelno slobodan položaj Gradeca i pravnu podlogu njegova postojanja.

Na početku ožujka 1438. kralj Albrecht oduzima Talovcima Gradec, a njegovo pismo Matku i Petru Talovcu sadrži upravo takvo načelno obrazloženje. Kralj ističe da varoš oduvijek »inter alias liberarum regni nostri civitates existit computata«, pa želeći da grad i njegovi građani i dalje mirno uživaju svoje slobode naređuje Talovcima da ubuduće »de iurisdictione et qualicumque gubernacione civitatis pretacte civiumque et incolarum eiusdem, vos quovismodo ingerere seu intromittere non presumentes, manus vestras et vestrorum penitus de eadem excipere et removere debeatis«, te grad i njegove građane »adinstar aliarum liberarum civitatum apud manus nostras regias pacifice persistere«.¹⁶

Ponekad kralj nastoji grad barem zaštititi od nasrtaja feudalaca, kao Vladislav 1441, u vrijeme Ulrikove opsade Gradeca. U travnju 1441. Vladislav ističe, u pismu Fridriku i Ulriku Celjskom da ne zna zbog čega »cives civitatis nostre montis Grecensis diversimode impediretis et perturbaretis, impedireque non desisteretis de presenti«, pa tom pritisku na varoš suprotstavlja načelo izravne podređenosti vladaru, gotovo jednakim izričajima kao Albrecht u pismu od 3. III 1438. Vladislav naglašava da »predicta civitas nostra montis Grecensis inter alias liberarum civitates corone computata semper et ab antiquo eidem corone regni Hungarie pretacti fideliter servivit, regibusque Hungarie, nostris scilicet predecessibus et nemini alteri obedire astricta fuit« i naređuje Celjskima i Ulrikovoj ženi Katarini da ne smiju građane ni na koji

¹⁵ O Albenima i Gradecu usp. Vj. Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, 126; N. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, 132.

¹⁶ MHZ II, 144, 3. III 1438.

način ometati i uznemirivati (*impedire et perturbare*). Na početku svibnja Vladislav je odgovorio i građanima Gradeca, obavještavajući ih da je pisao knezovima Celjskim i zatražio da »ipsi gentes et homines ipsorum, singulosque ad eos pertinentes, ab obsidione illius civitatis removere debeant«.¹⁷

I treći primjer iz 1457, nakon Ulrikove pogibije u Beogradu: Kralj Ladislav ističe u pismu slavonskom banu Janu Vitovcu od 1. IX: »quia nos civitate nostram montis Grecensis sicuti alias liberas civitates nostras regales ad manus nostras regias recepimus«, ban mora varoš i njezine stanovnike »contra quoslibet illegitimos impetitores tueri, protegere et defensare«, dakle od Ulrikove udovice Katarine koja je i nakon muževljeve pogibije držala Gradec. U drugom pismu, od istoga dana, Ladislav obavještava bana da je naredio Katarini »ut ipsa castellum illud, quod in civitate nostra montis Grecensis edificatum existit, cum gubernacionem eiusdem civitatis nostre, more aliorum civitatum nostrarum liberarum in manus fidelium nostrorum civium et inhabitatorum eiusdem commiserimus, omnino distrahi et abduci facere debeat«; ako Katarina »prefatum castellum non distraheret«, ban je dužan pomoći građanima da »dictum castellum distrahi valeat effective«.¹⁸

Smijemo li, dakle, takav odnos: grad — feudalac — vladar, na primjeru Celjskih, formalistički ocijeniti kao zakonito ostvarivanje »starih prava« ili je, pak, riječ o važnom društvenom procesu, o feudalnoj vlasti nad slobodnim gradom koji bi, u načelu, trebao biti kraljev oslonac u Slavoniji, a čega se vladari, opet u načelu, nipošto ne odriču? A upravo činjenica da su se Celjski u Slavoniji ponašali »kot vladarji«, kako to ističe N. Klaić u monografiji »Zadnji knezi Celjski«, kriterij je za procjenu stupnja feudalne oligarhije. Celjski su u Gradecu zamijenili i istisnuli vladara, oni su doista bili, također prema izričaju N. Klaić, njegovi »pravi gospodje«, pa su ga smatrali vlastitim posjedom. Više primjera svjedoči o takvom društvenom položaju varoši. Celjski su u Gradecu imali svoju utvrdu (*castellum*), kao simbol feudalne vlasti, pa Ladislav, kako je gore istaknuto, naređuje Katarini da ukloni upravo taj materijalni znak gradske podređenosti; umjesto vladara, Celjski su ubirali godišnji cenzus od 40 maraka, njihovi činovnici bili su prizivno sudište za stanovnike varoši; nakon Ulrikove smrti Katarina Celjska prodaje banu Janu Vitovcu, pored drugih posjeda, i Gradec.¹⁹ Vladari XV st. bespomoćni su spram takva razvoja, i to ne samo Albrecht, Vladislav ili Ladislav Posmrče. Jer, ni Matijaš Korvin, unatoč svim nastojanjima da izgradi čvrstu centralističku vlast, nema dovoljno snage da svlada oligarhijske težnje feudalne elite, premda ih u nekim periodima uspijeva barem zakočiti. Svi Matijaševi pokušaji da u kasnosrednjovjekovnu stalešku strukturu ugarskog i hrvatskog društva ugradi apsolutizam ipak su, zapravo, bili bezuspješni. Zbog toga zaključujemo da je slabljenje kraljevske vlasti i oligarhijski uspon feudalaca jedan od

¹⁷ isto, 183—184, 19. IV i 6. V 1441.

¹⁸ isto, 252—253, 1. IX 1457.

¹⁹ na i. mj. (utvrda u Gradecu); isto, 230, 1. I 1453. (taksa od 40 maraka); N. Klaić, n. d., 76, 78.

temeljnih procesa u kasnosrednjovjekovnom ugarskom/hrvatskom društvu, jedan od važnih činitelja onoga razvoja koji dovodi do Mohača 1526.

U skladu s tako određenim smjernicama društvenog razvoja u Hrvatskoj XV st. ocjenjujemo i historiografske izričaje o Celjskima, u rasponu: nasilnici ili ne? na kojemu se temelji razlaganje u knjizi »Zadnji knezi Celjski«. Sasvim je sigurno da historičar mora napustiti one izričaje o Celjskima koje je upotrebljavao historiografski romantizam (tirani, nasilnici i sl.), napose ako se na njima temelji i društvena procjena feudalca, i upotrebljavati što egzaktnije nazivlje, ali je pri tome ipak važno naglasiti: društveni proces što ga historičar utvrđuje ima ključnu važnost u analitičkom postupku, a ne problem nazivlja. Izbor nazivlja i stilističko ublažavanje ne mogu nimalo promijeniti društvenu ocjenu feudalca. Celjski vode prema Gradecu prirodnu politiku svoje klase koja, u stvari, drugačijom nije ni mogla biti. Oni žele zavladati gradom, primjenjujući pri tome i oružani pritisak, opsadu i osvajanje. Neprijeporno je, dakle, da Celjski 1441. vrše nasilni čin nad Gradecom. Njihovi su postupci tipični za stajališta feudalnih dinasta prema gradskim društvima, bez obzira je li riječ o dalmatinskoj komuni ili o slavonskim varošima, za što i hrvatsko, kao i općenito evropsko, kasno srednjovjekovlje pružaju mnoštvo primjera, pored odnosa Celjski—Gradec (usp. odnos: Hrvoje Vukčić Hrvatinić — Split, 1403—1413).²⁰ Historičar se, prema tome, suočava s metodičkim pitanjem: smije li, unatoč nasilnim postupcima koje utvrđuje u nekim razdobljima političke djelatnosti Celjskih, upotrijebiti odviše općenite, neodređene karakterizacije o njihovu tiranstvu, ili će radije izvršiti analizu njihove društvene uloge? Smije li pojedinačne postupke protegnuti na cjelovitu ocjenu njihova djelovanja?

Slični metodički problemi nastaju u ocjeni o odnosu Celjskih prema gradovima u Slavoniji kojima potvrđuju privilegije, na primjer Gradecu 1449. Ulrik, kao slavonski ban, naređuje velikašima u Slavoniji da, u skladu sa Žigmundovim privilegijem, ne smiju od građana Gradeca zahtijevati tribut.²¹ Neprijeporno je da je potvrda privilegija bila korisna varoši — u tom aspektu Celjski pozitivno utječu na razvoj gradova u Slavoniji — ali takvi izdvojeni primjeri ipak ne mogu biti osnovicom za cjelovitu ocjenu o njihovu odnosu prema gradskim društvima. Prije svega, Celjski potvrđuju privilegije slavonskim varošima tek nakon što su ih uklopili u svoje državine i podvrgli svojoj vlasti. Potvrda privilegija za Celjske je dokaz političkog uspona. Gradec se u postojećim okolnostima prilagođuje novoj vlasti i dobiva privilegij, ali taj čin ipak ne uklanja temeljni odnos: podređenost grada feudalnoj dominaciji, ni luk društvene nesigurnosti koji se proteže od opsade, preko zauzimanja,

²⁰ U odnosu Splita i Gradeca spram Hrvoja Vukčića Hrvatinića i Ulrika II postoje, pored razlika, i veoma uočljive sličnosti, prije svega antagonizam grada prema feudalnom gospodarstvu; usp. I. Lucić, Povijesna svjedočanstva o Trogiru II, Split 1979, 831—862; Šišić, Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić; G. Novak, Povijest Splita I, Split 1957, 231—244.

²¹ MHZ II, 202—203, 8. V 1449.

do prodaje varoši, a upravo to je bitno za određivanje društvenih procesa u Hrvatskoj u XV stoljeću.

9. Historijska uloga grofova Celjskih ne očituje se samo u neposrednom odnosu prema hrvatskom društvu i njegovim slojevima u prvoj pol. XV st., nego i u njihovom političkom programu i načinu kako su taj program nastojali ostvariti. Temeljna obilježja tog aspekta djelatnosti Celjskih odavno su već u historiografiji utvrđena, pa znamo da su njihove političke zamisli obuhvaćale širok alpsko-podunavsko-balkanski prostor.²² Širinom političkih koncepcija Celjski daleko nadmašuju sve druge feudalne obitelji u balkansko-podunavskim društvima prve pol. XV stoljeća. Na hrvatskom teritoriju nemaju suparnika koji bi im mogao biti makar i približno ravan. Hrvatski feudalski razlikuju se od Celjskih ne samo stupnjem dinastičkih ambicija nego i prostornim opsegom politike. Frankapani, Krbavski knezovi ili Talovci svojim političkim djelovanjem ostaju isključivo na hrvatskom teritoriju, štoviše, samo na njegovim manjim dijelovima.

Politika Celjskih od sredine XIV st., točnije od stjecanja grofovskog naslova 1341, do sredine XV st. imala je bitno drugačiji prostorni opseg i, što je također veoma važno, izrazito dinastička, gotovo vladarska nastojanja. Područje njihove djelatnosti u prvoj pol. XV st. proteže se od austrijskih i slovenskih zemalja, preko ugarsko-hrvatskog teritorija, prema Bosni i Srbiji. Premda u tom razdoblju vrše važnu ulogu u hrvatskom društvu, napose u srednjovjekovnoj Slavoniji, ipak politika Celjskih nikada nije bila ograničena na hrvatski teritorij. Moglo bi se, štoviše, reći da je djelatnost Celjskih, u dinastičkom smislu, bila mnogo više usmjerena prema jugu (Bosna) i Podunavlju (Ugarska) ili sjeveru (Carstvo). Hrvatska je bila samo jedan dio njihovih političkih ciljeva i tu činjenicu nipošto ne valja zanemariti. I naziv državnih knezova (1436) odnosno se na područje Carstva — Celjski su »principes«, u pravnom pogledu, samo zapadno od Sutle — a gotovo istodobno (1427) ugovor s Tvrtkom II trebao je Hermanu II osigurati bosansku krunu.²³ I napokon, Ulrik II je u jednom trenutku, u godinama pred pogibiju, stekao odlučan utjecaj na budimskom dvoru, što znači da se, možda, otvarao i njegov put prema ugarsko-hrvatskoj kruni. To su rasponi političkih programa koje Celjski razvijaju između sredine XIV i sredine XV st., u kojima je Hrvatska bila važno uporište, ali nipošto jedini cilj. Dinastičke zamisli Celjskih sastavni su dio širokih političkih koncepcija koje se od sredine XIV st. dalje pojavljuju na prostoru između Alpa, Jadrana i Podunavlja, čiji su nosioci Anžuvinci, Luksemburgovci i Habsburgovci. Od feudalnih dinasta takvim se koncepcijama, između 1350. i 1450, pridružuju samo Celjski; nakon 1450. slijedit će ih

²² M. Kos, *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1955, 314—316; I. Voje, *Odnos Celjskih grofova prema političkim prilikama u Bosni i Hercegovini u XV vijeku*, Radovi sa simpozijuma »Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura«, Zenica 1973, 53—65; B. Grafenauer, u *Zgodovini Slovencev*, Ljubljana 1979, 216—219.

²³ S. Čirković, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Beograd 1964, 258—261; Voje, n. dj., 57.

Hunyadi/Korvinovci. Političkom djelatnošću Celjski su bili najbližnji Habsburgovcima koji im nakon Hermanova saveza sa Žigmundom postaju glavnim suparnicima. Nakon 1436. nov položaj Celjskih u Carstvu zaprijetio je da spriječi Habsburgovcima prodor prema jugu i Jadranu.²⁴ Grofovi Celjski stječu tada važan strateški položaj između Habsburgovaca, Venecije i ugarsko-hrvatske države.

10. »Zemlje svete krune« bile su jedini prostor na kojemu su grofovi Celjski u prvoj pol. XV st. imali stvarnih izgleda da postignu svoje dinastičke ciljeve — prodor prema jugu (Bosna) onemogućuje sve jači turski utjecaj, a prema Carstvu Habsburgovci koji tek ulaze u epohu uspona — ali se prave značajke u djelovanju te obitelji očituju tek u koordinatama koje tvori njihov cjelokupan politički prostor. Na području ugarsko-hrvatske države Celjski su mogli neposredno očitovati bitnu značajku svoje političke prakse — žestoku borbu oko vlasti, o čemu su gledišta historiografije gotovo jednodušna.²⁵ Pa ipak, sva se širina njihovih koncepcija pokazuje tek u trenutku kad u analizi napuštamo ugarsko-hrvatski politički okvir. Takvo je gledište opravdano i zbog toga jer je utjecaj političkih borbi na području srednjovjekovne ugarsko-hrvatske države taj okvir prelazio.

Celjski su jedan od najmoćnijih činitelja u sukobima koje na ugarskom/hrvatskom teritoriju vode feudalni dinasti, napose u dva desetljeća koja dijele Žigmundovo i Matijaševo razdoblje. To je period naglog slabljenja kraljevske vlasti koju zamjenjuje utjecaj feudalne aristokracije, a u takvom se razvoju ističu Celjski.²⁶ Historičar bi, dakako, mogao raspravljati o toj pojavi samo kao o jednoj etapi u razvoju srednjovjekovne ugarsko-hrvatske države, da taj proces nije imao na tom prostoru, upravo tada, mnogo šire i dalekosežnije značenje. U prvoj pol. XV st. turski pritisak na balkanski prostor jača i postaje ključna razvojna osovina koja ne utječe samo na hrvatsko nego i na druga južnoslavenska društva. Mogućnost otpora turskoj opasnosti odlučno je pitanje i za srednjovjekovnu Srbiju i Bosnu sve do njihova konačnog pada pod tursku vlast. U tom razdoblju budimski dvor postaje prirodno središte otpora.²⁷ Njegova djelotvornost ovisi o mnogim činiteljima, prvenstveno o jakosti kraljevske vlasti, te o odnosima u ugarskom/hrvatskom društvu na koje se ta vlast oslanjala.

Politička djelatnost feudalne aristokracije, pa i grofova Celjskih, nije pojava sama za sebe koju smijemo izdvojiti iz cjeline društvenog razvoja. U sredini XV st. moramo je analizirati i u svjetlosti odrednice: turski pritisak/protuturski otpor. Politički uspon, međufudalni sukobi, dinastički ratovi

²⁴ Kos, n. dj., 311.

²⁵ M. Kos smatra da se Ulrik »v svoji neizmerni lakomnosti po oblasti, daleč od premišljene diplomatske linije staroga grofa Hermana, zapletel v zamotane notranje razmere dežel in držav v srednjem Podonavju« (n. dj., 312).

²⁶ Vj. Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, 147—285.

²⁷ O odnosima Srbije i Bosne prema Žigmundu u sredini prve pol. XV st. usp. *Historija naroda Jugoslavije* I, 469—472; Ćirković, n. dj., 258—261.

itd. nisu u XV st., u kriznom razdoblju južnoslavenskih društava, samo elementi kojima popunjavamo događajnu kronologiju o razvoju neke obitelji nego istodobno važne društvene pojave koje djeluju na egzistentna pitanja na našem prostoru potkraj srednjega vijeka. M. Kos je, s pravom, upozorio da se sukobi u vrhovima feudalne strukture u sredini XV st. vode u trenutku »ko je Turek vedno bolj silil na srednjeevropska tla in bi bila edinost med krščanskimi vladarji in knezi bolj potrebna kot kdaj poprej«, a takvu zaključku jedva da bismo i danas mogli dodati bilo kakvu promjenu.²⁸ Prema tome, nasuprot isticanju političkog sjaja Celjskih, kao posve izdvojenoj pojavi koja se ne dovodi u neku čvršću, dublju vezu s presudnim političkim i društvenim problemima na balkansko-podunavskom području u prvoj polovini i sredini XV st. (Zadnji knezi Celjski), postavljamo zahtjev za društvenim vrednovanjem. Umjesto odrednice: pojedinac/feudalna obitelj, postavljamo metodološki zahtjev: društvo i njegov razvoj, u koji se pojedinačna nastojanja samo uključuju i tek u odnosu prema njemu vrednuju. Podloga za ocjenjivanje djelatnosti Celjskih jest pitanje: kakva je bila njihova uloga u ključnim društvenim zbivanjima na balkanskom području? i zatim: jesu li, i na koji način utjecali na temeljni proces u hrvatskom društvu, na proces njegova razdvajanja?

11. Postavljena pitanja nisu samo kriterij ocjene Celjskih; ona su zanimljiva i zbog toga što se u knjizi »Zadnji knezi Celjski« ističe da je Vj. Klaić zamjeravao Ulriku II način na koji je nakon 1453. prodirao u Hrvatsku, »namesto da bi pozdravil idejo, da nekdo iz velikaške družine, ki se je v hrvaških deželah udomačila že leta 1399, zbere pod svojo oblastjo vse hrvaške dezele, da bi ne prišle v roke Benetkam ali Turkom« (88). Teza je zanimljiva, a prvi element u njoj jest Venecija i mletačka vlast nad Dalmacijom. Kakav je bio utjecaj Celjskih na tu početnu etapu razdvajanja hrvatskih zemalja? Kakvi su bili, s obzirom na Dalmaciju, odnosi između Celjskih i Republike? Jesu li Celjski doista mogli spriječiti mletačko širenje na hrvatskom teritoriju, kako se u gornjem citatu ističe?

Odgovor na ta pitanja, pa i komentar uz spomenutu tezu, temelji se na razmjerno oskudnim podacima. Izvorna građa upućuje na zaključak da su Celjski veoma malo utjecali na razvoj Dalmacije pod mletačkom vlašću, jer im historijske okolnosti nisu omogućavale neki djelotvorniji odnos. Mletačko osvajanje Dalmacije 1409—20. vrši se u prvom periodu Hermanova uspona u Hrvatskoj, ali ne samo da na taj čin Celjski ne utječu, nego ga ne može spriječiti ni Žigmund, iako vodi dva rata protiv Mletačke republike. Uzroci kraljeve bespomoćnosti su već odavno utvrđeni — Žigmundovo rasipanje snaga u Carstvu upravo u desetljeću mletačkog osvajanja.²⁹ U tim zbivanjima i Celjski imaju stanovitu ulogu, ali ona nema nikakvo protumletačko obilježje.

---

²⁸ Kos, n. dj., 314.

²⁹ Vj. Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, 45—96, još uvijek je najpouzdanija podloga za poznavanje Žigmundove djelatnosti između 1410. i 1420; usp. i M. Šunjić, *Dalmacija u XV stoljeću*, Sarajevo 1967, 47—66.

Herman i Fridrik, kao Žigmundovi diplomati, posreduju 1412. u sklapanju mira s Venecijom; štoviše, Fridrik nudi Republici u zalog polovicu otoka Krka, Trsat, Bakar i Bribir, dakle posjede koje je i sam dobio u zalog od Nikole Krčkoga u ime miraza za Elizabetu, ali Venecija taj prijedlog odbija.³⁰ Odnosi između Venecije i Celjskih u prvoj pol. XV st. uglavnom su površinski, jer se politički prostor Hermana II i Ulrika II nalazi podalje od Dalmacije, u Slavoniji. Ali, svaki porast moći grofova Celjskih u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, u neposrednom zaleđu gradova mletačke Dalmacije, od Zadra do Splita, nužno je morao biti u suprotnosti s interesima Republike: niz hrvatskih i bosanskih feudalaca u njihovu zaleđu, od Frankapana do Kosača, često u međusobnom neprijateljstvu, bio je Veneciji mnogo pogodniji nego moćni grofovi Celjski, s njihovim širokim političkim uporištima, koji su, barem u načelu, mogli postati opasni za njezin posjed.

Tek u sredini XV st. stvaraju se prvi preduvjeti drugačijim, izravnim odnosima između Venecije i Celjskih. Nakon smrti Petra Talovca (1453) Ulrik nastoji, u skladu s naslovom hrvatskog bana, proširiti svoju vlast nad tvrdim gradovima u južnoj Hrvatskoj. U sukobu oko baštine Talovca stvaraju se politički savezi i neprijateljstva. Ulrika podupire herceg Stjepan Vukčić, a bosanski kralj Tomaš oslanja se na Veneciju koja je bila neprijateljski raspoložena prema mogućnosti da Celjski zavladaju južnom Hrvatskom; unatoč tome ona je vodila veoma opreznu politiku. Bosanski je kralj, pritiješnjen Ulrikom i hercegom Stjepanom, upozoravao Republiku na početku lipnja 1456. da će Ulrik, ako zavlada Hrvatskom i Kninom, »inquireret modum dampnicandis et occupandi eandem Dalmatiam«, ali se Venecija nije ipak izravno uključila u ta zbivanja.³¹ Kako s pravom upozorava Vj. Klaić, Ulrik je potkraj svibnja 1456. obavijestio pismom Republiku da mu je »kralj Ladislav posebnom poveljom podijelio banovinu Hrvatsku«, pa je vlada i zbog toga bila opreznija.³² Do kraja rujna 1456. Ulrik je vladao čitavom Hrvatskom, osim Klisa koji je prihvatio mletačku zaštitu: 20. IX 1456. vlada je primila u zaštitu kliškog kaštelana i sinove Petra Talovca.³³ Taj ugovor nije značio i mletačko širenje prema srednjovjekovnoj Hrvatskoj (Klis), ali je ipak bio nagovještaj o mogućim posljedicama sukoba između feudalaca u Hrvatskoj.

Celjski, prema tome, gotovo i nisu imali mogućnosti za oblikovanje izrazitije politike prema Mletačkoj republici. Prve začetke izravnijih odnosa s Venecijom prekida pogibija Ulrika u jesen (9. XI) te godine u Beogradu. Suprotnosti između Venecije i Celjskih, koje uza svu opreznost i suzdržanu vještinu mletačke diplomacije ipak naslućujemo, nisu se dospjele jače razviti. Teško je reći da li bi, možda, dovele do izravnih sukoba s Republikom, ali se to čini malo vjerojatnim. Prilike na balkanskom području, pa i u zaleđu

³⁰ S. Ljubić, Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike VI, Zagreb 1878, 277—278, 281—284; Vj. Klaić, Krčki knezovi Frankapani, 210; Šunjić, n. dj., 58.

³¹ Listine X, Zagreb 1891, 88—89, 3. VI 1456; Vj. Klaić, Povjest Hrvata II/2, 273—274; Ćirković, n. dj., 310.

³² Listine X, 95, 16. VIII 1456; Vj. Klaić, Povjest Hrvata II/2, 274.

³³ isto, 96, 20. IX 1456; Vj. Klaić, n. dj., 275.

mletačke Dalmacije gdje sve više raste pritisak Turaka, nisu nakon sredine XV st. uopće mogle biti pogodnom podlogom za protumletačke postupke. Teza o mogućem protumletačkom djelovanju Celjskih, izražena u knjizi »Zadnji knezi Celjski«, samo je pretpostavka. Sigurno se može tvrditi samo to da Celjski u prvoj pol. XV st. nisu znatnije sudjelovali u mletačko-hrvatskim odnosima, niti su bilo čime mogli utjecati na mletačko širenje u Dalmaciji. U razmatranju o djelovanju Celjskih na hrvatskom teritoriju valja, barem prema podacima koji su nam danas na raspolaganju, izostaviti mletački faktor ili, barem, točno odrediti njegove stvarne domete.

12. Idući sloj naše analize obuhvaća tursko pitanje, historijski svakako važnije od mletačkog, jer je turski faktor, za razliku od Venecije koja je vladala samo uskim obalnim pojasom, djelovao na sav južnoslavenski prostor, unoseći u XV/XVI st. u razvoj njegovih društava duboke i dalekosežne promjene. O općenitim odrednicama tursko-južnoslavenskih odnosa i o utjecaju unutrašnjih sukoba na otpornu moć balkansko-podunavskog prostora već je bilo riječi. Ovdje se valja osvrnuti na izravno sudjelovanje Celjskih u protuturskom otporu, što je također jedan od elemenata za ocjenu njihove historijske uloge. Zadržat ćemo se na onoj epizodi iz turskih ratova — opsada Beograda ljeti 1456. — kojoj i monografija »Zadnji knezi Celjski« posvećuje mnogo pažnje.

U opsadi Beograda 1456, jednoj od ključnih bitaka s Turcima u XV st., grofovi Celjski nisu sudjelovali. U trenutku kad se vodila žestoka bitka pod bedemima Beograda, Ulrik II i kralj Ladislav nalazili su se veoma daleko od ugrožena područja, u Beču. Historiografski je zanimljivo pitanje: zbog čega Ulrik, kao jedan od najmoćnijih feudalaca na području »zemalja svete krune«, nije sudjelovao u tom odlučnom sukobu, tim prije što su odgovori na to pitanje kriterij za poznavanje stanovišta koje pojedini historičari zauzimaju spram Celjskih.

Opisujući pripreme za bitku s Turcima, T. S mič i k l a s (1882) ističe da »što su stališi ugarski i hrvatski vječnim spremanjem i viećanjem dostigli, sramota je i spomenuti, jer nepripraviše gotovo ništa«. Ocjenu o Ulriku sažima u kratku rečenicu: »Isti kralj i Celjski volili bi bili ratovati na cara Fridrika, s kojim su bili u zavadi, nego li na Turke.«³⁴ Vj. Klaić (1901) nije bio tako suzdržan. On ističe da je u proljeće 1456. »kralj Ladislav zajedno s Celjskim ostao još mjesec svibanj u Budimu, a onda oba pobjegoše u Beč. Ulrik Celjski priredio tobož lov prvih dana lipnja, te otišao s kraljem iz Budima, i više se ne povratili. Celjski jamačno mislio, da će Ugarsku snaći katastrofa, za koje će i omraženi takmac njegov poginuti. Ugarski staleži, saznajući, da je kralj s Celjskim umakao, razbjegoše se također na sve strane i posakriše se po svojim zamcima [...]«³⁵

Događajna podloga Klaićeva teksta temelji se na starijoj historiografiji i na jednom pismu papina legata, Ivana Carvajala, koje piše u Budimu

---

³⁴ Poviest hrvatska I, 610.

³⁵ Povjest Hrvata II/2, 279.

5. VI 1456. i upućuje franjevcu Ivanu Kapistranu. U legatovu se pismu kaže: »Serenissimus D[ominus] rex ivit venatum, neque amplius est reversus«. ³⁶ Pisma koja u prvoj polovini 1456. izmjenjuju franjevac Ivan Kapistran i papin legat, kardinal Ivan Carvajal, objelodanjena u ediciji L. Waddinga »Annales Minorum«, te pisma koja Carvajal upućuje papi Kalikstu III prvorazredan su izvor za poznavanje zbivanja u Ugarskoj uoči bitke pod Beogradom. Obojica su bila neposredni sudionici zbivanja, pa njihova svjedočanstva ocrtavaju promjene u pripremama za sukob i postupke osoba koje su pripremale otpor. Pisma su sažeta, često upravo lapidarna, očigledno u brzini sastavljena, bez kićenosti i suvišnih pojedinosti, a njihove obavijesti jasne i neprijeporne. Prema tome, u pismu kardinala Carvajala od 5. VI 1456. pouzdanim se može ocijeniti: 1) da je kralj zbog lova napustio Budim negdje na početku lipnja 1456. i 2) da se u Budim nije više vratio. Tumačenje tih činjenica može biti različito, a mišljenja da je kralj zapravo pobjegao i ostavio ugroženo područje nalaze se već u kroničara XV stoljeća. Ugarski kroničar Ivan Thuroczy, u spisu »Chronica Hungarorum«, kaže da je vijest o Mehmedovu približavanju Beogradu uznemirila Ugarsku i gotovo čitav kršćanski svijet, pa i kralja i kneza Ulrika, ali se oni »nisu brinuli za obranu, niti su se pripremali da se oružjem suprotstave neprijatelju, nego su, kao da ne znaju za glasine, napustili Budim u tmimi noći i bez oklijevanja uputili se u Beč«. ³⁷ Thuroczy očigledno nije sklon Celjskima, pa je i ovaj odlomak sadržajno dopunjen kićenim pojedinostima, o kojima iz drugih izvora ništa nije poznato — za razliku od Carvajalova pisma, Thuroczy uz kralja spominje i Ulrika Celjskog — ali je njegova osnova ipak onaj kritički stav prema kraljevu odlasku u Beč koji tako sažeto i veoma suzdržano izražava već i Carvajal, a preko čega nije mogla prijeći ni kasnija historiografija. Komentirajući Carvajalovo pismo od 5. VI 1456. i S. Katona zastupa tezu o kraljevu i Ulrikovu bijegu, pa kaže da Ladislav, doznajući da se sultan Mehmed približava Beogradu, »cum comite Cileiensi Buda specie venationis egressus, celeri fuga Viennam concessit«, očigledno spajajući obavijesti Carvajala i Thuroczyja. ³⁸

Mnogi su historičari zanemarivali i zaobilazili pitanje Ulrikova i Ladislavova odlaska u Beč uoči bitke pod Beogradom, smatrajući ga sporednim — na primjer K. Jireček (Istorija Srba, 1911), F. Šišić (Pregled povijesti hrvatskoga naroda, 1916), M. Kos (Zgodovina Slovencev, 1955), B. Grafenauer (u Zgodovini Slovencev, 1979) — ali kada su o tom problemu ipak raspravljali, nužno su se morali vraćati na istu podlogu, na kojoj je gradio već Vj. Klaić.

³⁶ S. Katona, *Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae*, Tomulus VI, Ordine XIII, Pestini 1790, 1059; L. Wadding, *Annales Minorum*, Tomus XII, Ad Claras Aquas 1932, 386.

³⁷ »Non ergo regni de tutela tractarunt, et nec ad obuiandum hosti arma pararunt: sed velut rumorum ignari, vnus noctis sub tenebris, Budensi de castro exeuntes, in Wiennensem civitatem, via immorata se contulerunt« (Johannis de Thwrocz, *Chronica Hungarorum*, Caput LV, De obsidione castri Nandoralbensis per caesarem Turcorum facta; ed. J. G. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini I*, Beč 1748, 269).

³⁸ Katona, n. dj., 1059.

Jovanka Kalić-Mijušković (1967) opisuje prilike u Ugarskoj u proljeće 1456. i zaključuje, također prema podacima koje donosi Katona, da je kralj, nakon što su se pokazali uzaludnim svi pokušaji organiziranja otpora, »ubrzo prepustio zemlju događajima i savesti pojedinaca. Prvih dana juna on je, pod izgovorom da ide u lov, pobjegao iz Budima i otišao u Beč. U svoju prestonicu nije se više vraćao.«³⁹ U osnovi, to je ono mišljenje koje je u našoj historiografiji zastupao već Vj. Klaić.

Od gornjih tumačenja o kraljevu i Ulrikovu napuštanju Budima, koja se mogu svesti na bijeg ili zbog antagonizma prema Hunyadima (Vj. Klaić) ili zbog straha pred Turcima (J. Kalić-Mijušković), odvađa se dvoje povjesničara koji su pokušali, svaki na svoj način, drugačije i temeljitije objasniti taj čin. I. Voje (1973) je objašnjenje tražio u turskom faktoru, ističući da je za politiku Celjskih bio važan »vrlo dobar odnos sa turskom državom«. Već je Murat II bio »velik prijatelj Celjskih grofova«, a Mehmed II nakon stupanja na prijesto upućuje »prijateljsku poruku grofu Ulriku Celjskome«. Budući da su se »upravo tada između Hunjadija i pristalica Celjskih razbuktnale oštre suprotnosti«, zaključuje da »nije onda ni čudnovato da Ulrik Celjski nije učestvovao u vojnim pohodima Hunjadija protiv Turaka, nego se držao po strani«. ⁴⁰ To je zanimljivo i posve izvorno tumačenje, na koje se kasnija literatura, pa ni autorica knjige »Zadnji knezi Celjski«, nije ni osvrnula, makar i kritički; štoviše, u spomenutoj knjizi Vojeov prilog nije uopće ni zabilježen.

Tumačenje Nade Klaić (1982), sasvim suprotno svim dosadašnjim objašnjenjima, također sadrži nove i do sada nepoznate prijedloge. Ona smatra da se »Ulrik ni niti smel niti mogel vmešavati v Hunyadijeve zadeve«, dakle u obranu Beograda, jer je u tom sukobu s Turcima bilo »prostora le za enega poveljnika«. Štoviše, »ko bi se Ulrik tudi odpravil nad Turke, bi Hunyadi mislil, da ga knez podcenjuje«. Zbog toga zaključuje da nema dvojbe (ni dvoma) da je »Hunyadi sam poslal oba na Dunaj, dovolj daleč, da mu ne bosta mogla vzeti ničesar od slave, ki jo je pričakoval«. Na temelju tri pisma, koja Ivan Hunyadi uoči bitke šalje gradovima i plemićima u Transilvaniji, pozivajući ih da mu priteknu u pomoć, a koja je objelodanio J. Teleki, odgovara na pitanje, »koga si sam gubernator želi imeti ob sebi na bojnem polju« i zaključuje da je Hunyadi želio samo svoje Erdeljce, te da »ni želel ob sebi nobenega tujca, pa tudi kralja ne! Zanj sta bila i kralj i Ulrik — Avstrijca! On pa si ni želel deliti slave niti s ogrskimi velikaši.« Budući da je, ističe autorica, uspješna obrana potvrdila gledište Hunyada, nema zbog toga »nobenega pomena očitati vsem tistim velikašem, dostojanstvenikom itd., ki so v obširni Ladislavovi državi ob pripravah za obrambo Beograda ostali doma«. Konačni je zaključak: »Ulrik ni bežal, ampak se je umaknil. To pa ni bila le modra, ampak v dani situaciji tudi edina rešitev, ki jo je zahteval sam vrhovni poveljnik ogrske vojske.« Ukratko: Ulrik i Ladislav uopće ne bježe

³⁹ Jovanka Kalić-Mijušković, Beograd u srednjem veku, Beograd 1967, 132.

⁴⁰ Voje, n. dj., 61.

iz Budima u Beč pred turskom opasnošću, prepuštajući Ivanu Hunyadu obranu Beograda; odlazak Ulrika i Ladislava u Beč posljedica je Hunyadijeve slavljenosti koji se nakon poraza na Kosovu 1448. nastoji iskupiti i svu slavu buduće pobjede nad Turcima, u koju, valjda, opće ne sumnja, sačuvati samo za sebe — zbog toga sam Hunyadi šalje Ulrika i Ladislava, donekle iz nečasnih pobuda, u Beč, točnije, on sam zahtijeva da obojica napuste Budim.⁴¹

Jedino što se može reći o netom izloženu tumačenju jest da je ono u cjelini samo pretpostavka koja nema podloge u izvornoj građi. Psihološko ocrtavanje Ivana Hunyada, s izrazito negativnim značajkama, temelji se isključivo na pretpostavkama, a jedini mu je cilj da s Ulrikova napuštanja Budima u početku lipnja 1456. ukloni oznaku bijega. I napokon, čitavo je objašnjenje Hunyadijeva i Ulrikova postupka sasvim otrgnuto iz društvenih okolnosti u kojima se vrše pripreme za sukob s Turcima: pojedinačnim je željama data prednost pred širim društvenim razvojem. A upravo vojne pripreme uoči opsade bacaju sasvim drugačiju svjetlost i na ugarsko društvo i na djelovanje istaknutih pojedinaca, nego što iz spomenute hipoteze proizlazi.

13. Zbivanja u Ugarskoj uoči pohoda Mehmeda II na Beograd 1456. bila su neusporedivo složenija, a položaj branitelja tegoban i nesiguran. Prije svega, valja odrediti opći okvir zbivanja: uspon turske sile za Mehmeda II, napose nakon pada Carigrada (1453), s jedne, i žestoki sukobi u Ugarskoj između Hunyada i Celjskih, pored malodobnog kralja Ladislava, s druge strane — da bismo mogli shvatiti preduvjete budućeg sukoba, tj. nerazmjernan odnos turskih i kršćanskih snaga. Zbog toga su i pripreme za otpor Turcima i uloga Ivana Hunyada bile bitno drugačije, nego što se kaže u knjizi »Zadnji knezi Celjski«.

Pohod na Beograd 1456. sastavni je dio nove, osvajačke etape u tursko-balkanskim odnosima. Ona počinje padom Carigrada 1453, a na južnoslavenskom se području zaključuje padom srednjovjekovne Bosne 1463, da bi potkraj 60-ih godina ponovo prerasla u dugo razdoblje turskih prodora/pustošenja prema zapadu (Dalmacija) i sjeverozapadu (Hrvatska i Slavonija, slovenske zemlje). Već iduće godine nakon pada Carigrada, ljeti 1454, turska vojska pod Mehmedom II provaljuje u Srbiju, nagovještavajući opsadu Beograda. U tijeku 1454. protuturski se otpor nastojao organizirati u nekoliko središta. U Evropi takve pokušaje vrše car Fridrik III i pape Nikola V i Kalikst III, razumije se, na ideološkoj razini križarskog rata, u Ugarskoj Ivan Hunyadi. U godinama pred bitku za Beograd njihova se nastojanja isprepleću, ali s različitim stupnjem djelotvornosti. Najmanje uspjeha postizava Fridrik III; on, doduše, radi organiziranja pohoda na Turke saziva 1454. sabore u Frankfurtu i Regensburgu, ali bez rezultata. Pape, napose Kalikst III (od travnja 1455), postavljaju cilj, borbu protiv nevjernika, a njihova pomoć Ugarskoj očitovat će se u obliku križarskog rata koji pokreće franjevac Ivan Kapistran. S istim ciljem Kalikst III u rujnu 1455. imenuje legatom u Ugarskoj kardi-

⁴¹ Zadnji knezi Celjski, 99—101; pisma Ivana Hunyada objelodantio je J. Teleki, Hunyadiak kora Magyarországon X, Pesten 1853, 525—528.

nala Ivana Carvajala. Unatoč papinskim pokušajima, kojih važnost ne valja zanemariti, teret priprema ipak je bio na Ivanu Hunyadu; u prvoj polovini 1456. nastojanja Ivana Kapistrana i Ivana Carvajala isprepleću se s pripremanama Ivana Hunyadija, ali je Hunyadi bio središnja ličnost otpora.

Uvodno razdoblje u beogradsku opsadu pokazuje da se između 1454. i 1456. podloga protuturskog otpora bitno sužila — od zamisli o evropskoj akciji 1454, do osamljena otpora branitelja u Beogradu ljeti 1456. Usporedo s time, sužavao se i prostor djelatnosti Ivana Hunyada: njegovi pozivi za pomoć imaju postupno sve skromniji doseg. Ljeti 1454, nakon prodora Mehmeda II u Srbiju, Hunyadi na početku kolovoza naređuje skupljanje vojske, zahtijevajući od ugarskih velikaša da mu se pridruže do sredine mjeseca.⁴² Potkraj 1454. ugarski su se velikaši skupili u Petrovaradinu na saboru koji je trebao odlučiti o ratu na Turke, a zamisao je bila Hunyadova.⁴³ Na početku 1456. bilo je poznato da će Turci napasti Ugarsku. Potkraj zime i u rano proljeće 1456. zamisao obrane još uvijek je bila tijesno vezana uz očekivanja o evropskoj pomoći. Da je tada u Ugarskoj otpor protiv Turaka imao obrise, doduše sasvim nestvarne, jedne velike ekspedicije koju bi nosili evropski vladari i papa, svjedoče prije spomenuta pisma Ivana Kapistrana i Ivana Carvajala, kojih obavijesti ne podliježu dvojbi. Takva je gledišta zastupao i Ivan Hunyadi. U veljači 1456. Kapistran izvještava Carvajala da nije potrebno ohrabrivati Ivana Hunyada jer je on obećao sedam tisuća opremljenih konjanika; štoviše, Hunyadi je pisao rimskom caru, aragonskom kralju, burgundskom vojvodi i drugim velikašima, pa bi u slučaju njihove pomoći pripremio deset tisuća konjanika.⁴⁴ Teško je, dakako, utvrditi koliko su te Hunyadijeve brojke, o kojima izvještava Kapistran, bile stvarne ili pretjerane, ali je ovdje važna činjenica da je on u veljači 1456. očekivao evropsku pomoć.

O kontroverzним, uznemirenim prilikama u Ugarskoj na početku travnja obavještava pismo Ivana Carvajala papi od 7. IV 1456, napisano neposredno nakon samih zbivanja na budimskom dvoru. Kralj Ladislav je 6. IV pred češkim i ugarskim velikašima obećao da će u kolovozu povesti rat na Turke, ali je istodobno zahtijevao da ga papa i aragonski kralj podupru brodovljem; sutradan (7. IV), dakle istoga dana kad legat piše pismo papi, Ladislav je bio zabrinut jer nikakva pomoć nije stizala, premda su Turci neposredno prijetili

⁴² »[...] dominus Johannes, comes de Bestrieciensi omnibus nobis magnificis baronibus et eregiis (!) nobilibus et ignobilibus iam missis, ut post festum assumptionis beatissime virginis Marie sine omni mora transsiremus in bellum« (E. de Kammerer, *Codex diplomaticus comitum Zichy, Tomus IX, Budapestini 1899, 462*, pismo Nikole de Kysvarada od 9. VIII 1454. [dalje: *Codex Zichy*]); Kalić-Mijušković, n. dj., 123, 380.

⁴³ *Codex Zichy IX, 475*; Kalić-Mijušković, n. dj., 125.

⁴⁴ »Possum hoc unum significare V. R. D. ipsum nulla indigere persuasione vel adhortatione: nam cum ipse mihi ore proprio pollicitus sit septem millia equitum armatorum omnibus necessariis ornamentis munitorum, et in dies magis confirmet, ac S. D. N. Invictissimo Romanorum Imperatori, Serenissimo Regi Aragonum, Illustrissimo Duci Burgundiae, aliisque Dominis scripserit, se cum decem millibus paratum fore [...]« (Wadding, n. dj., 372, pismo Ivana Kapistrana legatu Carvajalu od 19. II 1456; Kalić-Mijušković, n. dj., 129).

na Dunavu. Kralj je preko ugarskih prelata i Ivana Hunyada zatražio da Carvajal zamoli papu da smjesta, bez odgađanja (*illico, sine aliqua dilatione*) pošalje brodovlje prema Carigradu. Carvajal zbog toga obavještava papu da se očekuje hitna pomoć papinskog i aragonskog brodovlja, ali i to da u pomoć na kopnu i moru priteknu i albanski Skenderbeg, mletački dužd, zatim vladaci Milana, Genove i Firenze.⁴⁵

14. Podaci iz Kapistranova i Carvajalova pisma, koje je ovdje bilo neophodno podrobnije izložiti, pokazuju koliko je zamisao obrane u Ugarskoj počivala na nesigurnim temeljima. Oni svjedoče i to da je takva očekivanja dijelio i Hunyadi, što nipošto ne začuđuje. Iskusni protuturski borac najbolje je poznao moć Turaka kojima se mogla suprotstaviti samo šira evropska koalicija. Izvori ne sadrže ni najmanje uporište za zaključak da je Hunyadi želio biti sam s Erdeljcima kako bi buduću slavu zadržao samo za sebe. Stanovitu samouvjerenost naslućujemo, doduše, iz njegovih izjava koje citira Kapistran u pismu od 19. II, ali pretpostavka o njegovoj sigurnosti u pobjedu nad Turcima, iza kojih je već stajalo, ne valja to zaboraviti, osvojenje Carigrada, ne može nipošto biti prihvatljiva, ne samo zbog toga što za nju nema potvrde u izvorima nego i zato što ona temeljito proturječi upornim pokušajima da se osigura evropska pomoć, a o tome je sačuvano dovoljno svjedočanstava.

Dva Carvajalova pisma, upućena iz Budima Kapistranu potkraj svibnja 1456, jasno su svjedočanstvo da je Hunyadi još tada očekivao pomoć Ugarske i cara. U pismu od 24. V legat ističe da se Hunyadi suprotstavio Carvajalovu dolasku na jug, u Segedin, bliže ratnom području, jer je zahtijevao da se vrati i ohrabri kralja i druge vladare; legat se vratio kralju kojemu je »mnogo rekao i savjetovao u poslovima vjere, te zatražio da što brže skupi čete i da se sam osobno spusti na jug, ali dosad nam nije odgovoreno«.⁴⁶ U drugom pismu, idućeg dana (25. V), legat još jednom ističe: »vojvoda želi da ja zahtijevam od kralja i njemačkih vladara da pošalju vojnu pomoć«.⁴⁷ Bespredmetna su, dakle, sva nagađanja da je Ivan Hunyadi želio sam voditi bitku za Beograd,

⁴⁵ »Propter hoc misit regia maiestas RR. D. cardinalem Strigoniensem, episcopum Varadiensem, D. Ioannem vaiuoda gubernatorem ad me notificare, quae intellexerat, et monere me: et monuerunt me ex parte regis, vt ista S. V. nota faciam ac supplicem humiliter, vt illico, sine aliqua dilatione, mittat classem contra Constantinopolim [...] Hoc maxime desideratur a V. S. vt suam classem illico mittat; et quod serenissimus D. rex Aragonum idem faciat; ac Scanderbeck terra bellum gerat; et magnus Caramanus Turciam inuadat; et illustres principes Venetiarum, Mediolani et Iaurensium duces et Florentini et alii terra et mari concurrant in auxilium« (Katona, n. dj., 1046—1047).

⁴⁶ »[...] Comiti visum est, quod deberemus redire et sollicitare Regem aliosque Principes, et protestatus est contra nos, quod si descenderemus, ingens sequeretur damnum toti Christianitati. Post multa cum eo habita colloquia [...], venimus ad Dominum Regem, cui multa diximus et suasimus in negotio fidei, cumque rogavimus, ut ipse in persona descenderet, et copias quam citissime cogeret, sed adhuc nobis non est responsum [...]« (Wadding, n. dj., 386).

⁴⁷ »[...] Comes vult, ut nos instemus apud Regem et Principes Germaniae pro mittendo subsidio militum« (isto, 386).

te hipoteze koje se na takva nagađanja oslanjaju. Štoviše, spomenuta pisma jasno dokazuju da je Hunyadi gotovo do kraja, još nekoliko dana uoči kraljeva napuštanja Budima, zahtijevao pomoć i od Ugarske, a to znači od ugarskih feudalaca i kralja, te od Evrope.

Takva nastojanja ostala su, ipak, bez rezultata, a nakon kraljeva odlaska u Beč na početku lipnja 1456. budimski dvor prestaje biti organizacijskim središtem. Otpor je postao isključivim zadatkom Hunyada, Kapistrana i Carvajala. Tek u takvim okolnostima kad je ostao sam pred Turcima — Kapistran i Carvajal mogli su osigurati samo slabo opremljene čete križara — Hunyadi je pokušao dobiti vojnu pomoć iz Erdelja, kako pokazuju tri pisma na koja se poziva knjiga »Zadnji knezi Celjski«. Prema tome, pozivi za pomoć u Erdelj (12. i 22. VI, te 3. VII 1456) uopće ne upućuju na nekakav načelan stav Hunyada — oni su samo dokaz krajnje ugroženosti Hunyada koji pismo od 3. VII piše u trenutku kada je Mehmed II već stajao pod Beogradom i kada se pomoć više nije mogla dobiti niti iz Erdelja. Hunyadi tada piše da »iam cum Turcis facie ad faciem stamus«.⁴⁶ Spomenuta pisma, dakle, nisu temelj za tezu o Hunyadijevom slavloljubivom egoizmu, jer takav osjećaj tada, uoči bitke pod Beogradom, nije mogao imati bilo kakvu stvarnu podlogu — ona samo još jače naglašavaju, uspoređujući ih sa zbivanjima u pripremnom razdoblju (prva polovina 1456), krajnju tegobnost položaja u kojem su se neposredno uoči bitke nalazili Hunyadi i branitelji Beograda.

Budući da podaci na koje je ovdje upozoreno neprijeporno proturječe tumačenju o ulozi Ivana Hunyada koje je istaknuto u knjizi »Zadnji knezi Celjski«, ne može se mimoći pitanje: jesu li to, možda, novi, do sada nepoznati izvorni podaci koji nisu mogli biti upotrijebljeni u izradi spomenute monografije, pa je ta činjenica utjecala i na tumačenje o beogradskoj opsadi 1456? Odgovor je jednostavan. Izvorna građa koja je ovdje upotrijebljena objelodanjena je već odavno, u XVIII i XIX st., u različitim zbirkama. Na podatke je upozorila i najvećim ih dijelom i upotrijebila Jovanka Kalić-Mijušković u knjizi »Beograd u srednjem veku«, tiskanoj 1967. I čitav gornji odjeljak, s prikazom okolnosti pred bitku pod Beogradom, također se temelji na spomenutoj knjizi J. Kalić-Mijušković, bez koje se danas uopće ne može raspravljati o beogradskoj epizodi 1456. Sve je, dakle, već davno bilo dobro poznato. Pa ipak, u monografiji »Zadnji knezi Celjski« uopće se ne spominje niti knjiga J. Kalić-Mijušković iz 1967. niti opsežna izvorna građa koja se u njoj citira; ona se u monografiji »Zadnji knezi Celjski« jednostavno zanemaruje, osim što se iz te građe izdvajaju samo tri pisma objavljena od Telekija, koja navodi i J. Kalić-Mijušković, a koja su se jedina mogla uklopiti u hipotezu o odnosu Hunyadi-Ulrik Celjski, koju spomenuta monografija zastupa.

U ocrtavanju, pak, Ulrikove uloge historičar se smije osloniti samo na pouzdane činjenice. U sačuvanim vrelima o pripremama za otpor ne spominje se Ulrik Celjski; ne spominju ga ni Kapistranova/Carvajalova pisma, pa smijemo zaključiti da u njima nije neposrednije sudjelovao. Njegov stav se uklapa u općenitu nespremnost ugarskog društva da sudjeluje u protuturskom otporu, ali jednako tako Ulrikovo povlačenje iz Budima moramo tumačiti i neprija-

⁴⁶ Teleki, n. dj., 527—528; Kalić-Mijušković, n. dj., 134.

teljskim odnosima prema Ivanu Hunyadu i obrnuto. I to je primjer kako su međusobni sukobi feudalaca slabili otpornu moć balkansko-podunavskog prostora. Svakako, toj epizodi Ulrikove djelatnosti ne valja davati preveliku važnost, iako je historiografski neosporno zanimljiva: beogradska epizoda nije odlučna ni za ocjenu Ulrika ni obitelji Celjskih, jer takva ocjena smije proizlaziti samo iz njihove cjelokupne djelatnosti. Ipak, obrazloženje o ulozi glavnih sudionika pred beogradsku opsadu 1456, koje zastupa knjiga »Zadnji knezi Celjski«, ne može se prihvatiti jer je sagrađeno na metodički neprihvatljivoj argumentaciji.

C) ZAKLJUČAK O CELJSKIMA

15. a) U određivanju historijske uloge Celjskih u Hrvatskoj u XV stoljeću samo jedno metodološko polazište može biti ispravno: postavljanje te feudalne obitelji u dinamički luk hrvatskoga kasnog srednjovjekovlja i utvrđivanje njihova utjecaja na razvoj hrvatskog društva. To je zahtjev o vrednovanju Celjskih unutar fundamentalnih problema koji u XV st. opterećuju balkansko-podunavski prostor, a izvan romantičnih odrednica koje opisuju osobne sklonosti/nesklonosti historičara spram njih, izvan raspona optužba/apologija. Celjski, dakle, kao društvena pojava, a ne kao zatvoreni krug obiteljskog sjaja, s umetnutom događajnicom o osobnim sukobima i emotivnim postupcima koji se u njima očituju. Celjski, podvrgnuti jednakim analitičkim koordinatama u koje historičar uklapa i druge dijelove društva, ponajprije i sve druge pripadnike feudalne elite.

b) Najuočljivije je obilježje u razvoju Celjskih borba za političku moć i postupno, ali djelotvorno širenje vlastita političkog prostora. Titule i časti koje Celjski nose od sredine XIV st. dalje svakako su kriterij njihova uspona i društvene moći, zanimljiva podloga za poznavanje društvene osjećajnosti u redovima feudalne elite, ali u ocjeni historijske uloge te feudalne obitelji same naslove ipak ne možemo smatrati ni odlučnim ni bitnim. Nazivi koje im danas daje historiografija moraju, bez obzira na to, biti usklađeni s nazivljem koje su oni sami upotrebljavali — u historiografiji običniji naziv »grofovi« svakako je primjereniji izvornom nazivlju od titule »knezovi«, pogotovo u hrvatskoj historiografiji — ali, valja naglasiti, izbor nazivlja ipak je periferan u postupku njihova društvenog vrednovanja.⁴⁹

⁴⁹ U izvorima koji su pisani njemačkim jezikom Celjski za sebe upotrebljavaju naziv »graf«, a u latinskim ispravama titulu »comes« (za njemačke intitulacije Fridrika, Ulrika i Katarine v. Teleki, n. dj., 143, 471; MHZ II, 230). Budući da u hrvatskoj historiografiji izričaj comes = knez ima višeslojno i, u stvari, nedovoljno diferencirano značenje — knez je i mletački činovnik u dalmatinskim komunama i feudalni dinast — to je, iz sasvim praktičnih razloga, bolje zadržati naziv »grofovi«, ne samo zato što on odgovara izvornoj, njemačkoj terminologiji Celjskih, nego i zato da bismo upozorili na razliku prema odviše općenitu nazivu »knez«, odnosno, da bismo izričajem »grofovi Celjski« naglasili izniman položaj te obitelji na hrvat-

c) Politički uspon grofova Celjskih bio je siguran i hijerarhijski plodonosan, ali, u biti, ipak ograničen objektivnim povijesnim okolnostima. U nekim razdobljima svojeg uspona Celjski su se ponašali dinastički, dostižući vladarski sjaj, ali granicu vladarskog položaja ipak nisu dostigli, ne samo zbog toga što nisu došli u priliku da steknu kraljevski naslov nego i zato što u svoju djelatnost nisu ugradili one dužnosti koje su s kraljevskom vlašću na balkansko-podunavskom području bile nerazdvojno povezane upravo u periodu moći Celjskih, napose Ulrika II. U 50-im godinama XV st. Celjski su bili sasvim blizu kraljevske vlasti, ali u tom razdoblju nisu preuzimali njezinu bitnu dužnost — organiziranje protuturskog otpora, što je pokazala i beogradska opsada 1456. Jer, ugarsko-hrvatski vladari imaju u XV st. veoma određen i važan historijski zadatak, što su ga samo u rijetkim trenucima djelotvorno vršili: obrana balkanskih/podunavskih društava pred Turcima. Na tu je činjenicu još 1939/40. upozorio hrvatski marksist Otokar Keršovani u svojim tezama o hrvatskoj povijesti, ističući da su »objektivni interesi civilizacije i njenog razvitka tražili da se u Podunavlju izgradi velika i snažna državna zajednica kao brana pred Turcima«.⁶⁰

d) U tako određene smjernice društvenog razvoja u XV st. Celjski se nisu uklapali, ostajući uglavnom izvan njih — uostalom, kao i veći dio feudalne elite. Usporedno vrednovanje feudalnih obitelji i njihove uloge nije historičaru nipošto lagan i dovoljno egzaktn čin, ali je ponekad neizbježan. U knjizi »Zadnji knezi Celjski« ističe se, na primjer, da bi bilo sasvim pogrešno kad bismo »primerjali Hunyadije in Celjske in ko bi z enakimi merili ocenjevali njihove politične uspehe«, jer bi nas to dovelo u položaj da se odlučujemo »međ surovim vojakom [Ivanom Hunyadom; T. R.] ali prefinjenim vitezom od glave do pete, kakršen je bil knez Ulrik« (112). Ali, makoliko ta, stilistički lijepo izražena, usporedba bila privlačna, valja zaključiti da su južnoslavenskim društvima XV/XVI st., u uvjetima njihove egzistentne ugroženosti, bili neusporedivo potrebniji protuturski borci, makar bili i »surovi vojnici«, od Ivana Hunyada do Petra Berislavića, nego »prefinjeni vitezi«, jer je otmjeno vitezstvo bilo, doduše lijepo, ali ponekad i beskorisno dostignuće u epohi turskih ratova, po svojoj ulozi i važnosti sasvim sigurno bitno drugačije nego u bezbrižnom ugođaju zapadnoevropskih društava potkraj srednjega vijeka. Ako bismo, dakle, trebali uspoređivati Celjske i Hunyade i vrednovati njihove djelatnosti, što se historičaru ne čini baš neophodnim, morali bismo, na temelju jedinoga kriterija koji je primjeren XV stoljeću, a to su egzistentni problemi Balkana i Podunavlja, apsolutnu prednost dati Hunyadi-ima, od Ivana do hercega Ivaniša.

skom teritoriju. U prilog upotrebi naziva »knez« moglo bi se dodati da Celjski tu titulu nose, na hrvatskom teritoriju, već od kraja XIV st., ali se u tom slučaju samim izrazom ne bi uočavala nikakva razlika prema god. 1436, kada Celjski stječu naziv državnih knezova u Carstvu, a to je ipak potrebno. Najbolje je, prema tome, upotrebljavati naziv »grofovi«, ali pri tome valja u posljednjoj etapi njihova razvoja, nakon 1436, upozoravati, pa i nazivom »knezovi«, na njihov novi položaj na području Carstva.

⁶⁰ O. Keršovani, *Povijest Hrvata*, Rijeka 1971, 30.

16. e) Analizirajući dalje pojavu ograničenosti u usponu Celjskih, nužno se moramo osvrnuti na njezine uzroke, jer je o njima i historiografija izrazila različita gledišta. Ona je pri tome polazila od pitanja: kakve su mogućnosti imali Celjski za konačan dinastički uspon u Ugarskoj? U tom sklopu historiografija je mnogo pažnje obratila činjenici da su Celjski u »zemljama svete krune« bili došljaci, stranci. Vj. Klaić je na »tuđinstvu« Celjskih gradio svoju odbojnost prema toj obitelji, primjenjujući sasvim shematizirana rješenja: za njega je i odnos Celjski-Gradec bio više sukob došljaci/Nijemci-Gradec, nego sudar feudalna dominacija-kraljevski grad.⁵¹ Nasuprot romantičnom pragmatizmu Vj. Klaića, M. Kos je nastojao sabrano i temeljito razložiti pitanje o utjecaju etničkog podrijetla Celjskih na njihov politički razvoj. On je upozorio na neku vrstu »državnega nacionalizma«, zbog čega se »s koncem 14. stoljetja začenja na Češkem, Poljskem in Ogrskem v raznih oblikah borba proti Nemcem«, pa »v Nemcu vidi Oger 15. stoljetja tujca, sovražnika, ki ga je treba čimprej izriniti iz dežel pod Štefanovo krono«; smatrao je, štoviše, da je u svjetlosti tih suprotnosti »med drugim razumljiv tragičen konec zadnjega Celjskega, padlega pod ogrskim mačem«.⁵² Ni B. Grafenauer ne zanemaruje taj problem i ističe da su »načrti Celjanov bili v zadnjem obdobju tudi v globokem nasprotju s tokovi širšega razvoja. Ulrikovi poskusi na Ogrskem so bili namreč že vnaprej obsojeni na neuspeh prav zaradi plemiške fevdalne državne zavesti, ki je zahtevala oblast v deželi za domače plemstvo in nasprotovala vrivanju tujih velikašev«.⁵³

f) Problem je, dakle, historiografski postavljen u širok raspon, od pragmatizma u kojem sudjeluje i sam historičar (Vj. Klaić), do ocjena u kojima prevladava egzaktni pristup (B. Grafenauer). U monografiji »Zadnji knezi Celjski« s pravom se kritički ocjenjuje i odbacuje stanovište Vj. Klaića, ali se u njoj sam problem, u biti, zanemaruje, pa se i ne razlaže temeljitije. Je li takav postupak ispravan? U razmatranju Celjskih historičar neće primijeniti drugačije kriterije od onih kojima ocjenjuje djelatnost drugih feudalnih obitelji samo zbog toga što su grofovi Celjski dolazili s područja Carstva i što su podrijetlom bili Nijemci. Element podrijetla nema nikakve važnosti za društveno vrednovanje Celjskih, jer podrijetlo nije utjecalo na klasne značajke njihova djelovanja u ugarskom/hrvatskom društvu. Takvo, metodički jedino ispravno, gledište ipak ne znači da iz naših analiza smijemo izostaviti problem stranaca kao dio kasnosrednjovjekovne osjećajnosti i pojavu koja je utjecala na zbivanja XV stoljeća. Razumije se, historičar ne smije nekritički ni prihvaćati ni odbacivati mentalitet kasnoga srednjeg vijeka — njegov je zadatak znanstveno objašnjavanje takve osjećajnosti, uz pitanja: zbog čega je problem stranaca bio važan u Ugarskoj potkraj XIV i u prvoj pol. XV stoljeća? Je li otpor prema došljacima utjecao na djelatnost Celjskih i na društveno ustrojstvo općenito?

⁵¹ Vj. Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, 149.

⁵² Kos, n. dj., 316.

⁵³ *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1979, 219.

g) Antagonizam prema strancima/Nijemcima bio je jak u Ugarskoj već od kraja XIV stoljeća. Prema zaključcima državnog sabora u Temišvaru 1397, Žigmund je morao obećati da će »sve strance iz države odstraniti«, te da neće više »tuđincima podjeljivati ni duhovnih ni svjetovnih časti«. ⁵⁴ Suprotnosti prema Nijemcima još jače izbijaju za kralja Albrehta koji se morao obvezati posebnim zaključkom sabora (29. V 1439) da srpski despot, Celjski knez i drugi velikaši ne smiju davati svoje posjede »došljacima i strancima, nego Ugrima«. ⁵⁵ Otpor je ugarskog plemstva bio usmjeren i prema Ulriku, pa su u Albrechtovu dekretu Celjski izričito i spomenuti. Otpor prema strancima pojačavao je suprotnosti unutar feudalne klase, pa ga moramo tumačiti kao jedan oblik političke borbe u Ugarskoj koji je utjecao i na politički položaj Celjskih. Unatoč tome smatram da podrijetlu Celjskih ne valja davati preveliku važnost, pa se ne čini opravdanim zaključak M. Kosa o tuđinstvu kao jednom od uzroka pogibije Ulrika II. Podrijetlo Celjskih bilo je samo jedan od faktora u borbi za vlast u Ugarskoj koju oni vode s Hunyadima. ⁵⁶ Ulrik nije žrtva podrijetla, nego žestoke borbe između feudalnih grupacija za premoć u Ugarskoj. Jak otpor feudalne elite, napose Hunyada, prema suparničkim Celjskima bio je najvažniji faktor ograničavanja u Ulrikovu dinastičkom usponu.

h) Politički razvoj Celjskih, smješten u raspon od uspona do ograničenosti, rezultat je suprotnosti koje obilježavaju ugarsko/hrvatsko društvo u kasnom srednjem vijeku. Celjski su istodobno najizrazitiji model za proučavanje djelatnosti feudalne elite u Hrvatskoj u prvoj pol. XV st., jer je razvojni luk uspon/ograničenost bio čvrsto određen njihovom pripadnošću feudalnoj klasi. Politički uspon Celjskih u Hrvatskoj prije svega je posljedica Žigmundova sistema vladanja, jer proizlazi iz društvene krize — od slabljenja kraljevske vlasti prema jačanju feudalnih dinasta — koja obilježava njegovu epohu. Celjski su, pored Talovaca, najizrazitiji produkt Žigmundove politike prema feudalnoj klasi — u uvjetima čvrste, centralističke vlasti, na primjer u razdoblju Anžuvina, njihov uspon ne bi bio moguć. Zbog toga smijemo

⁵⁴ Vj. Klaić, *Povjest Hrvata* II/1, 286.

⁵⁵ Alberti regis decretum, Articulus 25: »Iuxta requisitionem Regnicolarum nostrorum, Nos una cum eisdem operabimur; quod Despotus Rasciae, et Comes Ciliae, caeterique Magnates, dominia vel possessiones, castra, fortalitia, civitates, oppida et alia bona, in hoc Regno Ungariae habentes et tenentes, huiusmodi castra, fortalitia, oppida, civitates et possessiones non advenis et forensibus, sed Ungaris hominibus, pro honore dare debeant« (*Corpus juris hungarici, Tomus primus, Tyrnaviae 1751, 203*).

⁵⁶ U tom smislu, kao oblik političkog antagonizma Celjski/Hunyadi, valja tumačiti i kazivanje Turoczyja o zbivanjima u Ugarskoj za dinastičkog rata nakon Albrechtove smrti. U 34. poglavlju djela »*Chronica Hungarorum*«: De his, quae per nationes extraneas in regno acta fuere, Thuroczy među drugim strancima spominje i Ulrika, ističući da »quid autem comes Ciliae Vlricus, reginae avunculus, diebus in eisdem, in illius vindictam operatus sit, senes regni Sclauonie memorant usque modo; et illa, grauibus non sine suspiriis, ipsorum narant filiis« (*Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum I, 246*).

zaključiti: kriza društvenog uređenja u ugarskoj/hrvatskoj državi u prvoj pol. XV st., te dinastičko uzdizanje Hermana II i Ulrika II dvije su, uzajamnim uzročnostima tijesno vezane, pojave u hrvatskoj povijesti kasnoga srednjeg vijeka. Ali, koliko god društveni procesi XV st. omogućavaju uspon Celjskih, toliko i ograničavaju njihovo uzdizanje. Celjski, uza svu političku moć, pa i ona obilježja koja su im davala vladarski sjaj, ne mogu svladati oligarhijske snage kojima i sami pripadaju, oni se ne uspijevaju nametnuti svim drugim dijelovima feudalne elite u Ugarskoj i Hrvatskoj. Stvarna granica njihova uspona jest sudjelovanje u međufeudalnim sukobima, prvenstveno s Hunyadima u vrijeme Ulrika II, i to je ključna odrednica njihove društvene uloge.

i) Povijesna uloga grofova Celjskih može se, dakle, utvrditi samo uključivanjem njihove djelatnosti u složeno istraživanje o hrvatskom kasnom srednjovjekovlju koje se temelji na međudnosu društvenih struktura i određivanju slojevitih promjena u hrvatskom društvu između 1350. i 1550. U takvom istraživanju nijedan razvojni sloj, pa ni uspon feudalnih dinasta, ne može biti zasebno cjelinom koja se smije vrednovati izvan društvenog totaliteta i njegovih razvojnih smjernica. Ocjene koje historičar donosi u postupku analize/sinteze nužno napuštaju odviše jednostavne, shematizirane raspone. Celjski su pojedinim oblicima svoje djelatnosti ponekad korisno utjecali na razvoj hrvatskog društva, ali su, u biti, kao i druge feudalne obitelji u Hrvatskoj, bili faktorom društvene razgradnje u onim koordinatama koje omeđuju balkansko-panonski prostor u XV stoljeću.

S u m m a r y

THE COUNTS OF CELJE AND THE LATE CROATIAN MIDDLE AGES

This treatise considers the following question: in what way do we have to give marks about the activity of the feudal families in the Croatian history of the late Middle Ages? The author explains and compares the view-points of the historiography about significance of the counts of Celje in the Croatian history in the first half of the fifteenth century. He pays a special attention to those opinions in historiography in which their political and dynastic rise is emphasized. On the contrary to those standpoints according to which the counts of Celje are very positive because of their political successes during the king Sigismund and later to the death of Ulrich II in 1456, the author considers that the opinion on this family must be established upon the determining of their relations to the key-problems of the social development on our area.

First the author deals with the relation of the counts of Celje to Gradec. The king Sigismund leaves over the government upon Gradec to the counts of Celje and at the beginning of the forties Ulrich II conquers that royal city. The author considers that as the consequence of the weakening of the royal power and as the negative process in the Croatian history in the fifteenth century. Then he analyses the relation of the counts of Celje to those exterior powers which have strongly

influenced upon the development of the Croatian society; especially their relation to the Turkish danger. In the middle of the fifteenth century the Turks were the most important political factors on the whole Balcan peninsula. During the Turkish siege under Belgrade in 1456 Ulrich II instead of taking part into anti-turkish opposition retreats together with the king Ladislas into Vienna from Buda. The writer explains it by the common inability of the Hungarian society to fight against the Turks and by the hostile relations between Ulrich and John Hunyadi.

The history of the counts of Celje is set between the rise and limited conditions. The rise of Herman II and Ulrich II was politically magnificent but in spite of it they did not succeed to conquer the resistance of the other feudal families.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Casopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1984.